

Historická statistická ročenka ČSSR

Praha, SNTL, Alfa 1985, 902 s.

Statistické ročenky, vydávané zeměmi s dobře organizovanou statistickou službou, představují soubory statistických údajů z různých oborů sociálně ekonomického života země, skupiny zemí nebo v mezinárodním měřítku v pohledu kontinentálním nebo i světovém. Historie statistických ročenek Československa začíná rokem 1920, kdy vyšla prvně *Statistická příručka Republiky československé*, po níž byly vydány ještě svazky za rok 1925, 1928 a 1932. Na ně navázaly *Statistické ročenky Republiky československé*. Vycházely v letech 1934—1938. Po druhé světové válce byla v roce 1948 vydána nejprve *Statistická příručka Republiky československé 1948* a v témže roce podrobnější *Statistická ročenka ČSR 1948*. Pak po určité době nebyly ročenky vydávány. Teprve od roku 1957 začaly opět pravidelně vycházet — od roku 1960 pod názvem *Statistická ročenka ČSSR*. Každý svazek obsahuje ročně kolem 700 stran tabulek ze všech oborů statistiky v členění za ČSSR, ČSR a SSR, v mnoha případech i za kraje, výjimečně i za okresy. Kromě oddílu *Základní ukazatele* jsou retrospektivy dat poměrně krátkodobé (tři, pět, výjimečně více let). Každý svazek obsahuje také oddíl *Mezinárodní přehledy*. Náklad se pohybuje kolem 16 000 výtisků.

Každý specialista však potřebuje ke své práci nejen krátkodobé retrospektivy, ale obvykle co nejdelsí časové řady. Československá statistika má většinou tyto časové řady k dispozici, avšak pouze v interních pramenných materiálech, někdy obtížně dostupných. Prvním krokem k publikaci delších časových řad bylo vydání publikace *Dlouhodobé časové řady 1945—1980* (1), obsahující vybraná data odvětvových statistik za ČSSR bez dalšího územního členění. Čtyřicáté výročí osvobození Československa se stalo příležitostí vydat rozsáhlou publikaci retrospektivních dat za léta 1945—1983 s výběrem dat za období 1918—1937 — *Historickou statistickou ročenku ČSSR*.

Publikace má stručnou *analytickou část*, věnovanou čtyřiceti letům budování ČSSR, analytické kapitoly s hodnocením sociálně ekonomického vývoje v letech 1945—1983, kapitolu Československo 1918—1937, a metodické poznámky s rejstříkem. Převažující jsou však tabulky. Období po druhé světové válce jsou věnovány strany 45—820, období po prvé světové válce stránky 825—871. Struktura analytické a jí odpovídající tabulkové části je skoro totožná s odpovídajícími oddíly ročních *Statistických ročenek*. Celkem má publikace 26 oddílů (kapitol). Nejprve jsou uváděny soubory tabulek za ČSSR, pak za ČSR a posléze za SSR. Toto uspořádání má vzhledem k rozsahu publikace svou výhodu. Všechny oddíly obsahují výběr základních, přesto však poměrně četných ukazatelů. Výhodou grafické úpravy je i to, že ve většině tabulek bude možno provádět doplňky za další léta.

Sociology zaujmou nejvíce oddíly 1. Území a podnebí, 2. Společnost a socializace hospodářství (analogie za ČSR je v oddíle 32, za SSR v oddíle 62), 3. Obyvatelstvo (33, 63), 20. Životní úroveň (50, 80), 21. Komunální a bytové hospodářství (51, 81), 22. Školství (52, 82), 23. Kultura (53, 83), 24. Zdravotnictví (54, 84), 25. Sociální zabezpečení (55, 85) a 26. Tělesná výchova (56, 86).

Tabulkovou část zahajují data o administrativním rozdělení státu a počtu obyvatelstva podle republik (1930, 1946—1947, 1950, 1961, 1970, 1980), dále o počtu krajů, okresů a obcí k uvedeným rokům. Další úvodní tabulkou je přehled krajů podle administrativního rozdělení 1950, 1961, 1970, 1980 s údajem rozlohy, počtu obyvatelstva, počtu okresů v kraji, průměrné rozlohy okresu, počtu obcí a průměrné rozlohy obce podle krajů.

Oddíl 2 (32, 62) *Společnost a socializace hospodářství* podává přehled o volbách od roku 1946 do roku 1981, o struktuře poslanců FS, ČNR, SNR, KNV, ONV, MNV, o účasti občanů na veřejném řízení (1961 až 1983), o členské základně organizací Národní fronty (1971—1983) a sociálním členění jejich členů, o sociálním složení obyvatelstva (1921 až 1983), o podílu sociálních sektorů na tvorbě národního důchodu, o počtu pracujících v národním hospodářství podle sociálních sektorů (1948—1983), o základních prostředcích národního hospodářství (1948—1983), o hrubé zemědělské

(1) Vydal Výzkumný ústav sociálně ekonomických informací a odbor souborných analýz a publikací Federálního statistického úřadu, Praha 1981, 190 s., xeroxováno.

produkci (1953—1983), o postupu socializace zemědělství, o výměře půdy, o složení socialistického sektoru průmyslu a o socializaci vnitřního obchodu.

Oddíl 3 (33, 63) Obyvatelstvo obsahuje 38 tabulek symetrických pro ČSSR, ČSR i SSR. Značná část z nich mohla být rekonstruována podle nedávno vyšlé *Demografické příručky 1981*, avšak nemalý podíl představují tabulky, které bylo nutno excerpovat a sestavit z původních rukopisných nebo tištěných pramenných materiálů. Tabulky obsahují základní nebo odvozené ukazatele. Jejich stručný výčet je tento: Počet obyvatelstva podle sčítání lidu 1921—1980, věkové složení 1930—1980, obyvatelstvo podle velikostních skupin obcí, národnostní složení 1921—1982, školní vzdělání obyvatelstva 1950—1980 (též podle věku), ekonomická aktivita obyvatelstva (liši se od Demografické příručky tím, že pomáhající členové rodiny nejsou považováni za ekonomicky aktivní), sociální složení ekonomicky aktivních podle odvětví, domácnosti a rodiny, pohlaví obyvatelstva 1937, 1945—1983 (střední a koncové stavy), přehledená data o základních ukazatelích přirozeného pohybu obyvatelstva v absolutních a relativních číslech, věkové skupiny a věkové pětiletky podle pohlaví ke konci let 1937, 1945—1983, retrospektivy následujících ukazatelů: živě narození podle věku matky, narození podle pořadí narození, manželsky narození podle délky trvání manželství, míry plodnosti a reprodukce, potraty a žádosti o potrat, specifická potratovost, sňatky podle věku svobodných snoubenců, bilance manželství, rozvody podle délky trvání a podle počtu dětí vzešlých z manželství, zemřelí podle tříd příčin smrti, specifická úmrtnost podle pohlaví, střední délka života podle pohlaví a věku, vnitřní stěhování (a jeho struktura) a zahraniční stěhování podle pohlaví. Možno tedy říci, že výběr ukazatelů je poměrně bohatý a vcelku reprezentativní. Snad větší počet tabulek mohl být věnován rozvodům, ale také stěhování, zejména vnitřnímu. Rozsah publikace to však nedovolil.

Analytické zhodnocení demografických ukazatelů v textové části je stručné, ale odpovídající základním rysům populačního vývoje jak v dlouhodobějším, tak v nejnovějším pohledu. Totéž platí o hodnocení populačního vývoje v letech 1918—1937. V části *Československo 1918 až 1937* jsou časově plynulé tabulky 1919—1937 za tyto ukazatele: střední a koncové stavy podle pohlaví, základní ukazatele přirozeného pohybu obyvatelstva, národnostní složení, věkové skupiny obyvatelstva a pětileté skupiny podle pohlaví, živě narození podle věku matky, narození podle pořadí, manželsky narození podle délky trvání manželství, specifická plodnost a míry reprodukce, sňatky podle věku svobodných snoubenců, bilance manželství, zemřelí podle pohlaví a věku, zemřelí podle tříd příčin smrti. Z toho vyplývá, které tabulky si může uživatel rekonstruovat *pro celé období 1919—1983*. Je jich poměrně hodně. Řada z nich nejen prodlužuje přímým časovým navázáním tabulky *Demografických příruček 1967 a 1981*, ale vytváří i časové řady úplnější (např. věk, střední délky života podle věku ap.) nebo řady nové (ekonomická aktivita podle odvětví ap.). Autoři oddílu 3, *Obyvatelstvo*, se zhostili své úlohy dobře.

Československé *Statistické ročenky ČSSR* mají vždy velmi dobrou úroveň nejen obsahovou, ale také formální. Totéž lze říci rovněž o *Historické statistické ročenke ČSSR*. Texty i tabulky byly vysázeny fotosazbou písmem Univers-Digiset v pražských grafických závodech Svoboda 4, publikace byla vytištěna v tiskářských závodech Stráž ve Vimperku. Ačkoli jde o praktickou statistickou pomůcku pro denní užívání, její obsahová i formální úroveň z ní činí víc než pouhou pracovní pomůcku. Její koncepce i realizace jistě vyvolá příslušné ocenění uživatelů.

Vladimír Srb

Slovar prikladnoy sociologii (Slovník aplikované sociologie)

Zostavovateľ K. V. Šul'ga, vedúci redakčného kolektívu G. P. Davidjuk
Minsk, Izdatel'stvo Universitetskoe 1984, 317 s.

V slovníku sa objasňujú pojmy a termíny, ktoré sú spojené s logikou a metodológiou sociologických výskumov, metódami zberu, spracovania a analýzy sociologických informácií. Uvádzajú sa v ňom charakteristiky špeciálnych sociologických teórií.

Slovník aplikované sociologie je určený všetkým, ktorí sa zúčastňujú na organizovaní a realizovaní sociologických výskumov. Autorský kolektív ho určil predovšetkým členom sociálnopsychologických skupín, ktoré sa v súlade s uznesením Ústredného výboru Komunistickej strany Bieloruska *O opatreniach na skvalitnenie psychologicko-pedagogickej prípravy kádrov, zvýšenie úlohy sociálnej psychológie a pedagogiky v komunistickej výchove pracujúcich republiky* (bližšie pozri Komunista Belorusii, 1980, č. 11, s. 13—15) v posledných rokoch vytvárajú vo výrobných

združeniach a závodoch, stavebných a dopravných organizáciách, kolchozoch a sovchozoch. Týmto skupinám bolo okrem iných povinností uložené vykonávať pod vedením stranických výborov sociologické výskumy s tým cieľom, aby vyzbrojovali vedúcich pracovníkov, funkcionárov a špecialistov sociologickými informáciami a odporúčaniami nevyhnutnými pre prijímanie rozhodnutí v riadení a pre reguláciu sociálnych procesov. Zostavovateľ v úvode práce vyslovuje presvedčenie, že slovník sa stane užitočnou pomôckou nielen pre pracovníkov uvedených sociálnopsychologických skupín, ale aj pre sociológov a sociálnych psychológov pôsobiacich v iných oblastiach, pre poslucháčov vysokých škôl a univerzít marxizmu-leninizmu v rámci prípravy z aplikovanej sociológie.

V súlade s názvom slovníka a jeho určením boli do neho zahrnuté pojmy a termíny aplikovanej sociológie, ale aj pojmy príbuzných vied — teórie vedeckého komunizmu, informatiky a sociálnej psychológie — ktoré sú najčastejšie predmetom sociologických výskumov (sociálna adaptácia, kolektív, spôsob života, sociálna aktivita a i.). Pochopiteľne slovník nevyčerpáva celú lexiku používanú profesionálnymi sociológmi, ale najmä tie termíny a pojmy, ktoré sa v praxi používajú najčastejšie.

Proces formovania terminológie aplikovanej sociológie nie je doposiaľ ukončený, preto v rade prípadov boli autori nútení uspokojiť sa len s opisom termínu alebo jeho neúplným definovaním a výkladom. V závislosti od rozsahu a charakteru informácií sú heslá zahrnuté v slovníku, trojakého druhu: vysvetlenia, ktoré poskytujú najvšeobecnejšie a krátke definovanie pojmov; heslá obsahujúce len základné informácie týkajúce sa danej otázky; prehľady plnšie osvetľujúce najdôležitejšie pojmy. K heslám týkajúcim sa štatisticko-matematických metód spracovania informácií, špeciálnych sociologických teórií a k základným prehľadným heslám týkajúcim sa metód zberu sociologických informácií sú uvedené krátke prehľady literatúry. V slovníku sa uplatnil jednotný systém odkazov na iné heslá, ktoré dopĺňujú alebo bližšie objasňujú príslušné termíny. Odkazové slová sú v záujme lepšieho prehľadu a orientácie vytláčené kurzívou.

Recenzovaná práca je prvým pokusom pripraviť slovník aplikovanej sociológie v ZSSR. Ide o výsledok práce veľkého autorského kolektívu, v ktorom boli zástupcovia sociologických centier z Moskvy, Leningradu, Kyjeva, Minska, Sverdlovska. Ufy a ďalších miest.

Všeobecnú redakciu slovníka vykonal doktor filozofických vied profesor G. P. Davidjuk, špeciálnu redakciu všeobecných pojmov aplikovanej sociológie kandidáti filozofických vied R. V. Grebennikov a S. A. Šaveľ, pojmov týkajúcich sa špeciálnych sociologických teórií kandidáti filozofických vied I. Ja. Pisarenko, pojmov z metodológie a logiky sociologických výskumov kandidáti filozofických vied A. N. Elskov, D. G. Rotman a G. N. Sokolovová, pojmov z metód zberu sociologických informácií kandidáti filozofických vied V. A. Dunajev a G. N. Sokolovová, pojmov z metód spracovania empirických údajov kandidáti filozofických vied A. I. Levko. Na tvorbe koncepcie slovníka, ako aj pri zabezpečovaní iných prác súvisiacich s jeho vedeckou prípravou a zabezpečením jeho vydania spolupracoval však celý rad ďalších významných sovietskych odborníkov.

Slovník obsahuje celkom 178 spracovaných hesiel. Nie je to veľa, najmä ak uvážime, že časť hesiel sa týka štatistických metód. Prehľadnosť spracovania hesiel, výstižnosť formulácií a ďalšie prednosti ho však predurčujú na to, aby sa stal aj u nás dobrou pomôckou organizátorom a realizátorom sociologických výskumov z radov profesionálnych sociológov, ale aj študijnou pomôckou pre poslucháčov univerzitných smerov štúdia, kultúrnoosvetových pracovníkov, lektorov a poslucháčov vyšších foriem stranického vzdelávania, lektorov Socialistickej akadémie ČSSR o ďalších záujemcov. K prednostiam slovníka patrí aj kvalitné technické prevedenie, zoznam hesiel vrátane ich autorov, vecný a menný register umožňujúci rýchlu orientáciu v slovníku.

Aj keď sa nedá sťažovať na nedostatok sociologickej literatúry u nás vrátane prehľadných učebníc a praktických príručiek, uvedený slovník si určite nájde svojich štúpcov a používateľov.

Ján Bubelíni